

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ – ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Докторске академске студије

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 542/1, донесеном на седници одржаној дана 21. фебруара 2023. г., Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену дисертације докторанда мр Милана Ивановића, под насловом „Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада”, израђену под менторским руковођењем проф. др Рајне Драгићевић.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Александар Милановић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: Српски језик – Историја српског језика

Датум избора у звање: 17. април 2019.

Установа у којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београд

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Вања Станишић

Звање: редовни професор

Ужа научна област: Палеославистика

Датум избора у звање: 20. фебруар 2019.

Установа у којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Ненад Ивановић

Звање: виши научни сарадник

Датум избора у звање: 18. новембар 2019.

Установа у којој је запослен: Институт за српски језик САНУ

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Ивановић (Драган) Милан
Датум и место рођења:	4. октобар 1984. г., Пожега (Р. Србија)
Наслов магистарског рада:	<i>Семантика координираних синонима у посланицама Петра I Петровића Његоша</i>
Датум одбране магистарског рада:	7. септембар 2018. г.
Установа где је одбрањен магистарски рад:	Филолошки факултет Универзитета Црне Горе
Научна област из које је стечено академско звање магистра:	Српски језик и јужнословенске књижевности – Наука о језику

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

- 2023: „Шта су шиболетноними и постоје ли они у српском језику“. *Филолог*, 27: прихваћено за објављивање. [изворни научни чланак у часопису категорије М51 индексираном у ЕРИХ-у]
- 2021: „Етноними у савременој српској лексикографији: Лингвистички и ванлингвистички чиниоци рјечничке обраде“. *Наш језик*, 52/2: 39–57. [изворни научни чланак у часопису категорије М51]
- 2021: „Обличке и значењске варијације у етнонимима с посебним освртом на улогу у усвајању норме српског језика“. *Књижевност и језик*, 68/2: 391–405. [изворни научни чланак у часопису категорије М51]
- 2021: „'Хазари' или 'Хазарејци'... или можда 'Хазарци'“. *Језик данас*, 18: 5–10. [стручни чланак у часопису категорије М53]

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Будући да се у зависности од националне идеологије, од земље до земље, нацијама сматрају и људске заједнице засноване на културним тековинама (у првом реду језику) и заједнице грађана исте државе (које попут Швајцараца и Белгијанаца

уместо језика деле исте законе и исте установе), кандидат се у докторској дисертацији бави како именима првих тако и именима других. Етнониме, у ствари, по узору на руске етнонимисте (првенствено Коваљова и Гришченка), схвата још шире – не само као ознаке разних етничких колектива, одн. племена, народâ и њихових породица (*Његуши; Срби; Јужни Словени; Словени; Индоевропљани*), него и као ознаке становништва разних физичкогеографских и(ли) административних регија, укључујући континенте и њихове знатније делове, па и земље или државе (*Шумадинци; Војвођани; Црногорци; Балканци; Европљани*), чија се имена у ономастици најчешће називају *хоронимима*.

Језик чију етнонимију анализира кандидат је одредио, као и аспекте анализе, у поднаслову. Као извор грађе служиле су му, другим речима, публикације и текстови на српском језику – од лексикона народâ, енциклопедија и правописа (из којих је углавном исписивао саме етнониме и њихове творбене и „адаптацијске“ варијанте), преко општих речника (из којих је углавном исписивао разне експресивне и уопште стилске варијанте етнонимâ, као и разна значења основних, немаркираних облика с њиховим описним дефиницијама), до текстова на интернету (које је по одређеном критеријуму изабрао да би их употребио као извор података о етнонимским стереотипима). Етнониме је, дакле, истраживао и граматички, и семантичко-прагматички, и стилистички, и стандардолошки, и лексикографски. Пошто је анализирао и терминологију етнонимичких истраживања, етнонимијом се бавио и терминографски.

Сврха рада била је, према томе, да се у два равнина – чистолингвистичкој и примењенолингвистичкој – пружи целовит монографски опис једне ономасилошке структуре (свесно избегавамо да кажемо „тематске групе лексема“, како је уобичајено у лексикологији, јер етноними нису лексеме, бар не у ужем смислу тог назива). Из такве сврхе истраживања кандидат је извео следеће циљеве:

- да опише и објасни квалитативне и квантитативне аспекте семасиолошке структуре етнонимâ, тј. да одговори на питања како су различита значења истих етнонима међусобно повезана и на основу чега, те колико је које међу њима истакнуто и зашто;
- да опише и објасни не само стандардне облике етнонимâ него и облике који су обележени као експресивни (у прагматичком погледу), одн. народски или неформални (у стилистичком погледу);
- да опише и објасни стереотипе појединих етничких, националних и регионалних колектива у слици света својственој говорним представницима српског језика;
- да опише досадашњу праксу обраде етнонимâ у речницима српског језика (посебно садржину одговарајућих описних дефиниција и њихов распоред) и да утиче на будућу сходно тако стеченим увидима;
- да опише досадашњу србистичку терминологију која се тиче етнонимâ и да утиче на будућу сходно страним узорима, нарочито водећи рачуна о празнинама или лакунама.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Етнонимске семантике тиче се прва кандидатова хипотеза, према којој се етноними значењски углавном померају, развијају на предвидиве начине, зависно од творбеног обрасца на основу којег су настали, тј. зависно од тога које им је значење основно – значење народности или житељско значење, одн. значење држављанства.

Етнонимске граматике тиче се друга кандидатова хипотеза, према којој је етнонимима и њиховим дериватима углавном предвидива и творба, не само она којом настају стандардни него и она којом настају нестандардни али узуални облици. Што се тиче речника српског језика, у израду докторске дисертације, одн. одговарајућег поглавља кренуло се од претпоставке да описне дефиниције етнонимâ у нашој лингвистичкој лексикографији садржински јесу уједначене унутар исте публикације, али да се међу публикацијама разликују, као и распоред описних дефиниција. На терминологију се односила претпоставка да међу србистичким називима који се тичу етнонимâ постоје празнине или лакуне, које се могу премостити према страним узорима, како словенским тако и несловенским. На лингвокултуролошка струјања у најрецентнијим лингвистичким радовима ослања се последња кандидатова хипотеза. Њоме се, наиме, тврди да се портрети појединих етничких и регионалних група у у слици света својственој говорним представницима српског језика расподељују према опозицији *ми* : *они*, *своје* : *туђе* итд., одражавајући у исти мах одређене позитивне, одн. негативне стереотипе.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Припремајући га према *Упутству о облику и садржају докторске дисертације*, кандидат је свој рад изложио у десет поглавља на укупно триста двадесет једној страници. Десето поглавље при томе чини библиографија, обима тридесет пет страница, у којој су посебно пописане публикације навођене акронимом: правописи, речници, лексикони и енциклопедије. Увид у списак литературе навођене цитатним стилем „презиме аутора – година издања“ показује да је кандидат остварио врло широк преглед научних публикација на српском, руском и енглеском језику. У мањој су мери, вероватно по потреби, коришћене и публикације на другим језицима, како словенским (бугарском, словеначком, чешком, пољском...), тако и светским (немачком, француском...).

Да је литература исцрпно употребљена, нарочито се показује у другом поглављу, „Преглед досадашњих истраживања“. Потврдивши способност да у сумирању резултата претходних истраживања комбинује хронолошки и тематски критеријум, кандидат је ту сажето приказао правце развоја етнонимике у појединим школама (српској и хрватској, русофонској и англофонској), упутио на најутицајније радове и најугледније ауторе, навео најрелевантније увиде и указао на теме које, посебно у српској и хрватској етнонимичкој школи, нису обрађиване мада заслужују истраживачку пажњу.

Спреда докторску дисертацију уоквирују још два поглавља: треће, „Теоријски основи овог истраживања“, у којем кандидат дефинише најчешће употребљаване термине (како лингвистичке, попут термина *име*, *ономасиолошки*, *семасиолошки*, *денотативни*, *конотативни*, *прототип*, *стереотип*, тако и ванлингвистичке, попут термина *народ*, *нација*, *национализам*), те прво, уводно, у којем описујући појам етнонима кандидат дефинише одговарајући термин, потом одређује сврху и циљеве сопственог истраживања, истраживачки приступ и изворе грађе, а напослетку и организацију текста. Истичемо као оправдану, па и инспиративну одлуку да се главнина текста организује кроз семантичко-прагматичке, стилистичке и граматичке аспекте, по узору на изворно, Морисово учење, али и композицију монуметалног *Међународног именованог приручника* у издању Де Гројтера.

У поглављу о семантичко-прагматичким аспектима, које је и најобимније, кандидат у етнонимијској грађи српског језика најпре указује на примере антонимије,

синонимије, хомонимије, паронимије и разних значењских екстензија (метафором, метонимијом, понављањем творбеног обрасца, „творбеним повратком основи“, како га је сам назвао у овом раду, и „помаком на основу инференцијалне семе“, како га је сам назвао у неким претходним радовима). При томе кандидат наглашава да је употреба лексиколошких термина, почевши од термина *антонимија*, у етнонимици условна будући да није потврђено да етноними уопште имају смисао, тј. (уже схваћено) денотативно значење. Његова је хипотеза да етноними имају смисао и у раду ту хипотезу доказује, али је не намеће. Убедљивост кандидатових доказа међу појединим смисаоним односима – мора се рећи – варира, а највећа је код паронимије, где промена у облику, каткад и творбеном обрасцу, може довести до предвидих промена у значењу (уп. нпр. *Авганистанци* : *Авганци/Авгани* и *Казахстанци* : *Казаси* или *Иберијци* : *Иберци/Ибери* и *Лигуријци* : *Лигури*).

При реконструкцији конотативног значења етнонимâ кандидат се у истом поглављу користи методом уобичајеном у савременој, нарочито когнитивној лингвистици, а заснованом на анализи значењских екстензија (понајпре метафором), семантике творбених деривата (посебно описних придева и прилога за начин) и фразеолошке грађе (укључујући устаљена поређења и народне пословице). Анализом етнонимских стереотипа уводи, штавише, и једну своју методу, у којој се као грађа прикупљена са интернета (одн. форума, блогова, медијских портала, тј. њихових страница за коментаре итд.) јављају разговорне конструкције типа *Срби ко Срби* [зарез или црта као ортографски маркер јукстапонираности објаснидбене клаузе] [одговарајућа клауза, нпр. *никако да се сложе*]. Применом такве методе кандидат долази до „псеудокомпарацијских портрета“ петнаест регионалних и националних колектива, као и одговарајућих увида о природи стереотипâ развијених спрам својих (аутостереотипи) и туђих (хетеростереотипи).

У поглављу о стилистичким аспектима кандидат се одмиче од уже схваћене стандарднојезичке етнонимије, тј. облика који су стилски необележени, одн. укључени у тзв. општи фонд. Ту, дакле, анализира примере стандардних али регистарски обележених етнонима (попут облика *Израиљ* за старе Јевреје у библијском регистру или облика *Угри* за средњовековне Мађаре у историографском регистру), као и експресивних, често пејоративних етнонима, својствених у првом реду народском регистру (*гурбет* за Рома) и неформалним регистрима књижевног језика (*Јенки* за Американца или *Фриц* за Немца). Примере такође експресивних етнонима својствених омладинском жаргону или сленгу и уопште урбаним варијететима српског језика кандидат у самој дисертацији не анализира, што би се могло сматрати недостатком, али читаоца упућује на свој необјављени рад о томе, чиме се дотични недостатак донекле умањује.

Поглавље о граматичким аспектима покреће и знатним делом разрешава многа неочекивано значајна питања: који је облик у падежној парадигми етнонимâ канонски – номинатив једине или номинатив множине, шта су етноними у подели именица по значењу – заједничке или властите именице, како се дериватолошки односе етноними, хороними и житељски називи (тј. шта је ту код које заједнице, одн. њене територије примарно, а шта секундарно), како се житељски називи и одговарајући односни придеви творе од вишечланих хоронима (нпр. *Емираћанин* ← *Уједињени Арапски Емирати*, *Саудијац* ← *Саудијска Арабија*)... За нормативистику су поред расправе о последњем проблему особито значајни одељци којим се у етнонимији анализирају типови творбене варијантности (*Фризи* : *Фрижани* : *Фризијци*), типови „адаптацијске“ варијантности (*Балуци* : *Белуци*, *Панџапци* : *Пенџапци*), као и питања значењске релације и лексикографске обраде односног придева мотивисаног (формално гледано) хоронимом (*андалуски/андалузијски*) и житељским називом (*андалужански*).

Актуелношћу се нарочито истиче одељак о иновацијама у творби од етнонимâ и хоронимâ, у којем су посебно анализирани деривати са активираним конотативним семама мотивног имена (*курдизација, украјинизација*).

Уопштено гледано најкорисније је вероватно поглавље о лексикографским проблемима, у којем кандидат најпре анализира обраду етнонимâ у речницима Матице српске, сравањујући своје увиде са увидима досадашње критике (нпр. хрватских језикословаца у случају Шестотомника или В. П. Гуткова у случају Једнотомника), да би потом предочио – како у виду табеле тако и у виду трију предлога – сопствене препоруке намењене обради етнонимâ у општим описним једнотомницима и вишетомицима. У двама одељцима кандидат анализира и коментарише и обраду етнонимâ у додацима алфабетски организованих речника, у речницима тематске организације и у специјализованим речницима, одн. речницима житељских назива, чиме наведене лексикографске жанрове, међу српским речницима мање заступљене или незаступљене, на изванредан начин препоручује будућим лексикографским пројектима.

За општу етнонимику, тј. њен мета ниво, најкорисније је пак поглавље *Терминологијски проблеми*, у којем кандидат сумира терминологије *Основног система словенске ономастике*, израђеног на предлог МКС-а, *Пописа основних ономастичких термина* у издању Међународног већа ономастичких наука, *Речника руске ономастичке терминологије* Подољске и *Енциклопедије бугарске ономастике* Балканског и Цанкова. Након анализе и одговарајућих коментара аутор нуди, у првом реду српским истраживачима, неколика сопствена предлога, углавном терминâ којим се етноними разврставају по пореклу и по предмету именовања.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС

С обзиром на актуелни ниво сазнања у лингвистици може се рећи да је кандидат у дисертацији пружио целовит опис етнонимије српског језика. Учинио је то из свих аспеката: и из семантичко-прагматичког и из стилистичког и из граматичког. Објаснио је односе етнонимâ, условно назване смисаоним, нарочито паронимијски (*Арапи : Арабљани; Европљанин : европејац*), који је из угла усвајања норме српског као матерњег језика и најзначајнији. Као студије случаја детаљније је обрадио односе у неким врло истакнутим структурама – ономастиолошкој коју чине етноними *Албанци, Арбанаси, Шинтари* и семасиолошкој коју чини етноним *Власи*. Посебно је указао на етнониме који се, попут последњег примера, јављају у служби професионалних, професионалних и уопште социјалних назива, као и на етнониме (који упућујући и на групу народâ и на један народ, који је у тој групи најистакнутији, обично као најмасовнији) испољавају аутохипонимију-аутомеронимију, попут примера *Реторомани* и *Монголи*.

На методолошком плану најзначајнији научни допринос кандидат је пружио указавши на потенцијал који примери типа *Срби ко Срби, никако да се сложе* пружају у реконструкцији стереотипа развијених спрам регионалних и националних колектива (али и свих других референата о којим се учестало изражава на исти начин), а на теоријском плану указавши на чињенице које се у нашој граматици непожељно често, мора се рећи, занемарују – да границе између заједничких и властитих именица каткад нису јасне, да код немалог броја именица канонски није облик јединине него облик множине, да се код појединих именица прихваћени канонски облик не уклапа у падежне нити творбене парадигме (мн. *Инка, Маја : јд. Инко, Мајо?!; Ненци/Ненеци : Ненец*/Ненац : ненецки/ненечки/неначки*), да у именовању различитих заједница, одн.

њихових територија творбени односи између етнонима, хоронима и житељског назива знатно варирају, најчешће тако што је хороним млађи од етнонима у случају „правих“ народа, тј. етничких заједница, а старији од житељског назива, одн. „демоетнонима“ (како га је назвао кандидат) у случају грађанских заједница, тј. држављана исте земље...

На терминолошком плану кандидат је описао изабране постојеће системе – најистакнутији међународни, најистакнутији славистички и два најразвијенија међу појединим националним школама: руски и бугарски – тако што се похвално изразио о њиховим добрим странама, али и тако што је у исти мах указао на неке недостатке, какви су: одсуство експлицитно исказаних логичких критеријума на којим се поједине поделе заснивају (као подела на ендоетнониме и егзоетнониме или топоетнониме и антропоетнониме) и одсуство појединих појмова за које место у постојећим поделама ионако постоји, као што постоји за појмове што их је кандидат напослетку назвао терминима *портретни етноними* и *нејзажњи етноними* (‘етноними који у мотивацијском смислу описују, и то из перспективе говорне заједнице именованца, елементе изгледа и понашања припадника именоване заједнице, одн. изгледа и положаја њихове животне средине’).

На плану примењене лингвистике кандидат је највеће помаке произвео критиком речничке обраде етнонимâ у разним лексикографским жанровима, а посебно предлозима за њено могуће унапређење. Одређени је допринос дао и у лексикографској историографији, појединим запажањима о забрани Московљевићевог речника, тј. њеној неоправданости, као и запажањима о утицају који је пракса у изради совјетских речника руског језика, Ушаковљевог и Малог Академијиног, извршила при изради Матичиног шестотомника.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада” аутора мр Милана Ивановића, констатовано је да утврђено подударане текста износи 5%.

Овај степен подударности исход је присуства цитата, библиографских података о коришћеној литератури, устаљених синтактичких конструкција, и – посебно – претходно публикованих резултата докторандових истраживања, који су проистекли из његове дисертације.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8 *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је рад под насловом „Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада” кандидата мр Милана Ивановића оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати Извештај о оцени докторске дисертације „Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада”, коју је кандидат мр Милан Ивановић израдио под менторским руковођењем проф. др Рајне Драгићевић, и да је, у складу са прописима, упути на разматрање Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. _____
проф. др Александар Милановић
председник Комисије
2. _____
проф. др Вања Станишић
члан Комисије
3. _____
др Ненад Ивановић
члан Комисије